

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРДАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні Вченої ради ПДМУ
протокол № 11 від 24 червня 2023 р.
Ректор ПДМУ

професор _____ Вячеслав ЖДАН.

«25» червня 2023 р.

**НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ТА ПРОГРАМА
ЦИКЛУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ЗА ФАХОМ
“СТОМАТОЛОГІЯ”**

Навчальний план та програма спеціалізації за фахом «Стоматологія» розроблені співробітниками кафедри післядипломної освіти лікарів-стоматологів Української медичної стоматологічної академії згідно з наказами МОЗ України від 01.03.2005 №98 «Про поліпшення якості підготовки лікарів на етапі післядипломної освіти», від 24.04.2008 №230 «Про внесення змін до наказу МОЗ України від 07.12.1998 №346», від 22.02.2019 р. №446 "Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів" та у відповідності до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року.

СКЛАД РОБОЧОЇ ГРУПИ:

- 1. Скрипников П.М.** - завідувач кафедри післядипломної освіти лікарів-стоматологів ПДМУ, доктор медичних наук, професор.
- 2. Хміль Т.А.** - доцент кафедри післядипломної освіти лікарів-стоматологів ПДМУ.
- 3. Шинкевич В.І.** - доцент кафедри післядипломної освіти лікарів-стоматологів ПДМУ.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- 1. Ярова С.П.** - завідувач кафедри стоматології №2 Донецького національного медичного університету МОЗ України, д.мед.н., професор.
- 2. Соколова І.І.** - завідувач кафедри стоматології Харківського національного медичного університету, д.мед.н., професор.

Затверджено на засіданні кафедри післядипломної освіти лікарів-стоматологів ПДМУ, протокол № 21 від « 03 » червня 2023 р.

Зав.кафедри післядипломної освіти
лікарів-стоматологів ПДМУ, д.мед.н.,
професор

Петро СКРИПНИКОВ

Навчальний план і програма обговорені та схвалені на засіданні на засіданні циклової методичної комісії навчально-наукового інституту післядипломної освіти ПДМУ, протокол № 10 від « 15 » червня 2023 р.

Голова
професор

Т.П.Скрипнікова

Відповідальний за випуск – проректор з науково-педагогічної роботи та післядипломної освіти ПДМУ, професор І.М.Скрипник.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У відповідності до наказів МОЗ України від 01.03.2005 №98 «Про поліпшення якості підготовки лікарів на етапі післядипломної освіти», від 24.04.2008 №230 «Про внесення змін до наказу МОЗ України від 07.12.1998 №346», від 22.02.2019 р. №446 "Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів ” спеціалізація є обов'язковою формою підготовки лікарів, які закінчили інтернатуру за однією з інших спеціальностей стоматологічного профілю і змінюють спеціальність.

Метою спеціалізації є підготовка лікаря-спеціаліста за фахом "Стоматологія". Вона проводиться за навчальним планом і програмою, які затверджуються Міністерством охорони здоров'я України.

Термін навчання - 3 місяці (468 годин).

Програма передбачає вивчення 19 основних курсів з усіх розділів стоматології (терапевтичної, ортопедичної, хірургічної та дитячої стоматології, ортодонтії), які необхідні лікарю для його професійної діяльності з базовим, етапним та заключним контролем. До додаткових програм включені курси: радіаційна медицина, особливо небезпечні хвороби, туберкульоз, клінічна фармакологія, організація невідкладної медичної допомоги при надзвичайних ситуаціях, проблеми СНІДу, військово-медична підготовка, протидія насильству в сім'ї.

Програма навчання передбачає: лекційний курс, практичні та семінарські заняття, комп'ютерний контроль рівня оволодіння програмою. Окрім цього, навчальним планом передбачено базовий, етапний і заключний види контролю.

Після закінчення навчання лікарі атестуються в атестаційних комісіях, що створюються при вищих медичних навчальних закладах III-IV рівня акредитації та закладах післядипломної освіти.

Іспит складається з трьох етапів: заключного комп'ютерного контролю, визначення рівня опанування практичними навичками та співбесіди.

Слухачі, які успішно склали іспит за програмою, одержують сертифікат про присвоєння їм кваліфікації лікаря-спеціаліста за фахом "Стоматологія" встановленого зразка (наказ МОЗ України від 22.02.2019 №446, додаток 3).

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

циклу спеціалізації за фахом "Стоматологія"

Тривалість навчання: 3 місяці (468 годин)

Мета навчання на циклі: придбання спеціальних теоретичних знань, практичних умінь та професійних навиків, необхідних для самостійної роботи лікаря-стоматолога.

Контингент слухачів: лікарі-спеціалісти, які закінчили інтернатуру за однією із спеціальностей стоматологічного профілю.

Код курсу	Назва курсу	Всього	Кількість годин		
			Лекції	Семі нари	Практ. заняття
1	Організація стоматологічної допомоги	4			4
2	Клінічна анатомія, оперативна хірургія	6			6
3	Діагностика захворювань органів порожнини рота	6			6
4	Амбулаторне знеболювання в стоматології	12		2	10
5	Діагностика та допомога при невідкладних станах	12		2	10
6	Карієс	16	4	2	10
7	Захворювання пульпи	22		6	16
8	Захворювання періодонта	22		6	16
9	Ендодонтія	6		2	4
10	Некаріозні ураження зубів. Діагностика, лікування та профілактика	8		2	6
11	Пломбувальні матеріали	12		4	8
12	Захворювання пародонта	26	4	6	16
13	Захворювання слизової оболонки у дорослих та дітей	36	4	6	26
14	Фізичні методи діагностики і лікування в стоматології	12		4	8
15	Основні методи амбулаторного хірургічного лікування стоматологічних захворювань	68	2	8	58
16	Злоякісні утворення щелепно-лицьової ділянки	24	2	6	16
17	Вибрані питання ортопедичного лікування патології жувальної системи	56	2	6	48

18	Зубощелепні аномалії . Деякі питання ортодонтії	28	2	6	20
19	Профілактика стоматологічних захворювань	20	2	6	12
	Разом з основних програм	396	22	74	300
	<i>Додаткові програми:</i>				
20	Медичне право	6			
21	Туберкульоз	6			
22	Особливо небезпечні інфекції. Проблеми СНІДу та вірусних гепатитів	12			
23	Радіаційна медицина	6			
24	Клінічна фармакологія	6			
25	Військово-медична підготовка	24			
26	Протидія насильству в сім'ї	6			
	Іспит	6			
	ВСЬОГО:	468			

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
циклу спеціалізації за фахом «Стоматологія»

Код курсу	Назва курсу, розділу, теми, елементу
розділ тема елемент	
1	Організація стоматологічної допомоги
1.1	Організація роботи стоматологічної поліклініки, відділення, кабінету для дорослого і дитячого населення.
1.2	Організація спеціалізованих видів стоматологічної допомоги (терапевтичного, хірургічного, ортопедичного), лікувально-профілактичної допомоги дітям та невідкладної стоматологічної допомоги.
1.3	Санітарно-епідеміологічні вимоги до кабінету. Методи асептики та антисептики.
1.4	Основні показники діяльності стоматологічних кабінетів і відділень.
1.5	Облікова і звітна документація в стоматології.
1.6	Схема звіту про діяльність стоматологічних підрозділів.
1.7	Лікарсько-трудова експертиза.
1.8	Етика і деонтологія в роботі лікаря.
1.9	Основи маркетингу та менеджменту в стоматології.
2	Клінічна анатомія, оперативна хірургія
2.1	Клінічна і топографічна анатомія порожнини рота і зубощелепної системи.
2.2	Оперативна хірургія і хірургічні маніпуляції щелепно-лицьової ділянки.
2.3	Топографо-анатомічні обґрунтування провідникової анестезії гілок трійчастого нерва.
2.4	Оперативні методи гемостазу при ушкодженнях альвеолярного відростка, язика, щоки.
3	Діагностика захворювань органів порожнини рота
3.1	Семіотика захворювань органів порожнини рота.
3.2	Клінічні методи дослідження щелепно-лицьової ділянки, лімфатичної системи, зубів, тканин пародонта, прикусу, оклюзії, слизової оболонки порожнини рота.
3.3	Методологічні аспекти діагностики.
4	Амбулаторне знеболення в стоматології
4.1	Психопрофілактика болю.

4.2	Премедикація: види й основні фармакологічні засоби.
4.3	Місцеве аплікаційне знеболення, форма і засоби.
4.4	Місцеве ін'єкційне знеболення. Сучасні анестетики, їх порівняльна характеристика і механізм дії.
4.5	Нетрадиційне знеболення в стоматології.
4.6	Фізичні методи місцевого знеболення (постійний струм, діадинамічні струми, флюктуючі струми тощо).
4.7	Методи і засоби загального знеболення (інгаляційний, неінгаляційний наркоз).
4.8	Фізичні методи загального знеболення (електросон, аудіоаналгезія).
5	Діагностика та допомога при невідкладних станах
5.1	Клінічні прояви та невідкладна допомога при непритомності, колапсі, епілептичному нападі.
5.2	Причини, прояви та невідкладна допомога при шоках (анафілактичному, інфекційно-токсичному, кардіогенному).
5.3	Діагностика і невідкладна допомога при комах (гіпо-, гіперглікемічній).
5.4	Ознаки клінічної смерті та методика проведення непрямого масажу серця і штучної вентиляції легенів.
5.5	Проведення інтенсивної терапії та реанімаційних заходів при травмі та запальних процесах щелепно-лицьової ділянки
6	Карієс зубів
6.1	Сучасні уявлення про етіологію і патогенез карієсу.
6.2	Значення факторів ризику розвитку карієсного процесу у дітей різного віку.
6.3	Клініка, диференційна діагностика і лікування карієсу.
6.4	Перебіг карієсу, особливості діагностики і лікування в різні вікові періоди у дітей.
6.5	Профілактика карієсу.
6.6	Помилки та ускладнення в діагностиці та лікуванні карієсу у дорослих і дітей.
7	Захворювання пульпи
7.1	Класифікація, клініка, диференційна діагностика різних форм пульпіту у дорослих та дітей.
7.2	Методи лікування пульпіту.
7.3	Принципи лікування пульпіту тимчасових та постійних зубів у дітей.
7.4	Помилки й ускладнення, пов'язані з лікуванням пульпіту, їх запобігання та усунення.
7.5	Фізичні методи лікування пульпіту.
8	Захворювання періодонта
8.1	Клініка, диференційна діагностика гострих і хронічних форм періодонтиту.
8.2	Лікування періодонтиту
8.3	Хірургічні методи лікування періодонтиту.

8.4	Особливості перебігу та принципи лікування періодонтиту тимчасових та постійних зубів у дітей.
8.5	Помилки й ускладнення, пов'язані з лікуванням періодонтиту, їх запобігання та усунення.
9	Ендодонтія
9.1	Індивідуальні розбіжності в будові кореневих каналів.
9.2	Комплектація робочого місця лікаря-стоматолога на ендодонтичному прийомі.
9.3	Технології обробки кореневих каналів. Обтурація кореневих каналів.
9.4	Помилки й ускладнення у роботі лікаря на ендодонтичному прийомі. Фізичні фактори в ендодонтії.
10	Некаріозні ураження зубів. Діагностика, лікування та профілактика.
10.1	Ураження зубів, які виникають в період фолікулярного розвитку тканин, до прорізування.
10.2	Ураження зубів, які виникають після їх прорізування.
10.3	Спадкові порушення розвитку твердих тканин зуба.
11	Пломбувальні матеріали
11.1	Сучасні відновлювальні та пломбувальні матеріали: композити, полікарбоксилати, склоіономерні цементи, компомери, герметики, срібні амальгами II і III поколінь.
11.2	Матеріали для заповнення кореневих каналів тимчасових та постійних зубів.
11.3	Бондингові системи для емалі та дентину. Адгезивна техніка реставрації
12	Захворювання пародонта
12.1	Сучасні уявлення про етіологію та патогенез захворювань пародонта
12.2	Значення факторів ризику у розвитку захворювань пародонта у дітей.
12.3	Клініка, діагностика, диференційна діагностика захворювань пародонта. Гінгівіти. Локалізований пародонтит. Генералізований пародонтит. Пародонтоз. Захворювання з прогресуючим лізисом тканин пародонта (пародонтоліз).
12.4	Методи комплексного лікування захворювань пародонта.
12.5	Структура захворювань пародонта в дитячому віці.
12.6	Особливості клініки та діагностики захворювань пародонта у дітей. Сучасні методи лікування.
12.7	Гігієна порожнини рота при захворюваннях пародонта.
12.8	Фізичні методи лікування. Помилки та ускладнення при лікуванні захворювань пародонта у дорослих та дітей.
12.9	Диспансеризація хворих з захворюваннями тканин пародонта.
13	Захворювання слизової оболонки порожнини рота у дорослих та дітей

13.1	Залежність розвитку захворювань слизової оболонки рота від вікових особливостей її структури у дітей, дорослих та людей похилого віку.
13.2	Травматичні і виразково-некротичні ураження слизової оболонки порожнини рота у дорослих та дітей.
13.3	Вірусні захворювання.
13.4	Кандидомікози слизової оболонки порожнини рота.
13.5	Алергічні захворювання (реакція негайного і сповільненого типу).
13.6	Багатоформна ексудативна еритема.
13.7	Хронічний рецидивуючий афтозний стоматит.
13.8	Зміни слизової оболонки рота при екзогенних інтоксикаціях.
13.9	Зміни слизової оболонки рота при системних захворюваннях і хворобах обміну у дорослих та дітей.
13.10	Зміни слизової оболонки рота при дерматозах з аутоімунним компонентом (пухирчатка, пемфігоїд, червоний плесканий лишай, червоний вовчак, хвороба Дюринга).
13.11	Аномалії і захворювання язика.
13.12	Захворювання губ (хейліти).
13.13	Передракові захворювання слизової оболонки рота і червоної облямівки губ.
13.14	Фізичні методи в комплексному лікуванні захворювань слизової оболонки порожнини рота.
13.15	Зміни слизової оболонки рота при специфічних захворюваннях (туберкульоз, сифіліс, лепра, ящур, гонорея).
14	Фізичні методи діагностики і лікування в стоматології
14.1	Неперервний струм в методиках гальванізації, електрофорезу і електростимуляції.
14.2	Імпульсні струми низької напруги низької частоти.
14.3	Перемінні струми і поля високої частоти ультрависокої і надвисокої частоти.
14.4	Масажі (гідро-, вібро-, вакуум-, ауто-).
14.5	Світло-та пелюїдотерапія.
14.6	Тепловодолікування, застосування низьких температур у стоматології.
14.7	Постійне електричне поле високої напруги. Електро-, аероіонотерапія.
14.8	Аерозольотерапія в стоматології.
14.9	УЗ-терапія.
14.10	Лазеротерапія. Магнітне поле постійної і низької частоти у стоматології.
14.11	Бальнеотерапія.
14.12	Електроодонтометрія. Апаратура. Техніка проведення.
15	Основні методи амбулаторного хірургічного лікування стоматологічних захворювань

15.1	Операція видалення зуба. Методи лікування і профілактики ускладнень операції видалення зуба.
15.2	Диференційна діагностика запальних захворювань одонтогенної етіології (періодонтит, періостит, остеомієліт, перикоронарит, флегмона, абсцес та ін.).
15.3	Ускладнення гнійно-запальних захворювань одонтогенної етіології.
15.4	Лімфаденіти, фурункули, карбункули, бешиха, нома. Диференційна діагностика, методи лікування.
15.5	Диференційна діагностика одонтогенного та риногенного гайморитів. Методи лікування перфоративного гаймориту, оперативне лікування нориці гайморової порожнини.
15.6	Захворювання слинних залоз. Діагностика, диференційна діагностика, методи лікування.
15.7	Диференційна діагностика специфічних запальних процесів в щелепно-лицьовій ділянці. Методи діагностики та лікування.
15.8	Диференційна діагностика пошкоджень, захворювань скроневопіднижньощелепного суглоба.
15.9	Неврогенні захворювання обличчя та щелеп.
15.10	Хірургічні методи лікування захворювань пародонта (гінгівотомія, клаптева операція).
15.11	Невідкладна допомога при травматичних пошкодженнях м'яких тканин та кісток щелепно-лицьової ділянки.
15.12	Ускладнення після різних видів травм щелепно-лицьової ділянки.
15.13	Диференційна діагностика пухлин та пухлиноподібних утворень м'яких тканин. Методи лікування.
15.14	Диференційна діагностика пухлин та пухлиноподібних утворень кісток щелепно-лицьової ділянки.
15.15	Хірургічні методи лікування передраку слизової оболонки та шкіри.
16	Злоякісні утворення щелепно-лицьової ділянки
16.1	Сучасні методи діагностики новоутворень щелепно-лицьової ділянки.
16.2	Злоякісні новоутворення шкіри обличчя. Діагностика, методи лікування.
16.3	Злоякісні новоутворення органів порожнини рота. Диференційна діагностика, методи лікування.
16.4	Злоякісні новоутворення кісток щелепно-лицьової ділянки. Диференційна діагностика, методи лікування.
16.5	Злоякісні новоутворення слинних залоз, диференційна діагностика, методи лікування.
17	Вибрані питання ортопедичного лікування патології жувальної системи
17.1	Морфофункціональні основи зубощелепної системи. Рентгенологічна і функціональна характеристика. Функціональна перебудова жувальної системи при патології і після ортопедичного лікування.

17.2	Особливості обстеження зубощелепної системи в ортопедичній стоматології. Оптимова оклюзія, її види.
17.3	Ортопедичні методи в комплексному лікуванні захворювань тканин пародонта.
17.4	Лікування хворих з частковими дефектами коронок зубів вкладками. Методи виготовлення вкладок і одержання зліпків.
17.5	Застосування штучних коронок при лікуванні хворих з частковими дефектами коронок зубів.
17.6	Ортопедичне лікування при повному дефекті коронок зубів (штифтові і куксові конструкції).
17.7	Надання невідкладної допомоги в ортопедичній стоматології.
17.8	Особливості підготовки зубів залежно від вибору конструкції протеза.
17.9	Корекція знімних конструкцій протезів.
18	Зубощелепні аномалії. Деякі питання ортодонтії
18.1	Морфологічна і функціональна характеристика фізіологічного та патологічного видів прикусу в різні вікові періоди. Етіологія та патогенез зубощелепних аномалій.
18.2	Особливості діагностики зубощелепних аномалій у різні вікові періоди (клінічний метод; біометрія діагностичних моделей щелеп; рентгенологічні методи діагностики; фото- та антропометрія; функціональні методи).
18.3	Особливості клініки, лікування та профілактики аномалій окремих зубів у різні вікові періоди.
18.4	Особливості клініки, лікування та профілактики деформацій зубних рядів у різні вікові періоди.
18.5	Особливості клініки, лікування та профілактики патології прикусу у різні вікові періоди.
18.6	Особливості ортопедичного лікування підлітків та дорослих.
19	Профілактика стоматологічних захворювань
19.1	Комплексна система профілактичних заходів. Первинна профілактика, мета, методи, оцінка ефективності. Вторинна профілактика, мета, методи, оцінка ефективності. Третинна профілактика, мета, методи, оцінка ефективності.
20	Медичне право
20.1	Законодавче забезпечення охорони здоров'я в Україні. Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я
20.1.1	Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я
20.1.2	Історія становлення юридичної регламентації медичної діяльності в Україні
20.1.3	Конституційне регулювання права людини на охорону здоров'я в Україні
20.1.4	Загальна характеристика законодавства України про охорону здоров'я

20.1.5	Тенденції розвитку й удосконалення нормативно-правової бази у сфері охорони здоров'я. Кодифікація законодавства про охорону здоров'я
20.2	Правовий статус суб'єктів медичних правовідносин
20.2.1	Система прав людини у сфері охорони здоров'я
20.2.2	Пацієнт та його правовий статус: дефініційний і класифікаційний підходи. Правовий статус законних представників
20.2.3	Права пацієнтів
20.2.4	Обов'язки пацієнтів
20.2.5	Медичний працівник та його правовий статус: понятійно-категорійний апарат і класифікація
20.2.6	Права медичних працівників
20.2.7	Обов'язки медичних працівників
20.2.8	Механізми захисту прав суб'єктів медичних правовідносин
20.3	Юридична відповідальність медичних працівників за професійні правопорушення
20.3.1	Юридичної відповідальності медичних працівників: загальна характеристика
20.3.2	Кримінальна відповідальність медичних працівників за вчинення професійних злочинів
20.3.3	Цивільно-правова відповідальність у галузі охорони здоров'я
20.3.4	Адміністративна та дисциплінарна відповідальність медичних працівників
20.3.5	Юридична практика у сфері охорони здоров'я
20.4	Правове регулювання стоматологічної допомоги в Україні
20.4.1	Стоматологічна допомога в Україні: нормативне забезпечення. Біоетичне законодавство
20.4.2	Особисті немайнові права людини у сфері охорони здоров'я
20.4.3	Правовий статус медичних працівників у галузі стоматології
20.4.4	Юридична оцінка несприятливих наслідків надання стоматологічної допомоги. Поняття та види дефектів надання медичної допомоги. Юридична практика
20.4.5	Господарська діяльність у стоматології. Особливості оподаткування стоматологічної діяльності
21	Туберкульоз
21.1	Епідситуація по туберкульозу в Україні. Діагностика туберкульозу. Туберкульоз щелепно-лицьової локалізації.
21.2	Клініка і діагностика туберкульозу слизової оболонки порожнини рота та щелепно-лицевих кісток. Лікування і профілактика туберкульозу.
22	Особливо небезпечні інфекції
22.1	Класифікація за збудниками інфекції та механізмом передачі.
22.2	Холера.
22.3	Ботулізм. Дизентерія. Сальмонельоз. Тифи – черевний, висипний,

	поворотний.
22.4	Дифтерія. Аденовірусна інфекція дихальних шляхів.
22.5	Чума. Гарячка:жовта, Ку, геморагічна, Ебола та інш.
22.6	Сибірська виразка.
22.7	СНІД.
23	Радіаційна медицина
23.1	Фізичні особливості радіаційної медицини, дозиметрії і радіаційної безпеки.
23.2	Біологічна дія іонізуючого випромінювання.
23.3	Гігієнічні аспекти радіаційної безпеки.
23.4	Гігієнічні аспекти радіаційних та ядерних аварій.
23.5	Методи і способи використання іонізуючого випромінювання в медицині
23.6	Гостра променева хвороба.
23.7	Хронічні і віддалені наслідки опромінення.
23.8	Диспансеризація осіб, які зазнали дії радіаційного опромінення.
24	Клінічна фармакологія
24.1	Загальна клінічна фармакологія. Фармакокінетика та фармакодинаміка. Особливості в стоматологічній практиці.
24.2	Клінічна фармакологія наркотичних та ненаркотичних анальгетиків, місцевих анестетиків. Принцип вибору.
24.3	Клінічна фармакологія засобів,які впливають на обмін речовин в твердих тканинах зуба.
24.4	Клінічна фармакологія противірусних та протигрибкових препаратів. Особливості використання в стоматології.
24.5	Клінічна фармакологія антибактеріальних засобів. Принципи використання.
25	Військово-медична підготовка
25.1	Організація медичного забезпечення військ
25.1.1	Актуальні питання організації медичного забезпечення військ воєнного та мирного часу.
25.1.2	Сучасна система лікувально-евакуаційного забезпечення Збройних сил України.
25.1.3	Медична служба оперативних об'єднань.
25.2	Військово-спеціальна підготовка
25.2.1	Актуальні питання військової стоматології та надання стоматологічної допомоги населенню в надзвичайних станах.
25.2.2	Організація терапевтичної, хірургічної та ортопедичної стоматологічної допомоги при надзвичайних станах.
25.2.3	Принципи і методи лікування вогнепальних поранень і травм щелепно-лицьової ділянки.
25.2.4	Опіки обличчя. Комбіновані радіаційні ураження щелепно-лицьової ділянки.
25.2.5	Організація харчування та догляду за пораненими у щелепно-

	лицьову ділянку на етапах медичної евакуації.
26	Протидія насильству в сім'ї
26.1	Основні засади Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству за ознакою ст. 2 від 22.08.2018 №658.
26.2.	Попередження насильства в сім'ї «Сім'я без насильства».
26.3.	Насильство в сім'ї. Як захистити себе та родину.

Загальні компетентності лікаря-стоматолога

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
3. Здатність застосовувати знання у практичній діяльності.
4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
5. Здатність спілкуватися англійською мовою.
6. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
7. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.
8. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
9. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
10. Здатність бути критичним і самокритичним.
11. Здатність працювати в команді.
12. Прагнення до збереження навколишнього середовища.
13. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
14. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
15. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Професійні компетентності лікаря- стоматолога

1. Спроможність збирати медичну інформацію про пацієнта і аналізувати клінічні данні.
 2. Спроможність інтерпретувати результат лабораторних та інструментальних досліджень.
 3. Спроможність діагностувати: визначати попередній, клінічний, остаточний, супутній діагноз, невідкладні стани.
 4. Спроможність планувати та проводити заходи із профілактики захворювань органів і тканин ротової порожнини та щелепно-лицевої області.
 5. Спроможність до проектування процесу надання медичної допомоги: визначати підходи, план, види та принципи лікування захворювань органів і тканин ротової порожнини та щелепно-лицевої області.
 6. Спроможність визначати раціональний режим праці, відпочинку, дієти у хворих при лікуванні захворювань органів і тканин ротової порожнини та щелепно-лицевої області.
 7. Спроможність визначати тактику ведення пацієнтів із захворюваннями органів і тканин ротової порожнини та щелепно-лицевої області з супутніми соматичними захворюваннями.
 8. Спроможність виконувати медичні та стоматологічні маніпуляції.
 9. Спроможність проводити лікування основних захворювань органів і тканин ротової порожнини та щелепно-лицевої області.
 10. Спроможність до організації та проведення лікувально-евакуаційних заходів.
 11. Спроможність до визначення тактики, методів та надання екстреної медичної допомоги.
 12. Спроможність до організації та проведення скринінгового обстеження в стоматології.
 13. Спроможність оцінювати вплив навколишнього середовища на стан здоров'я населення (індивідуальне, сімейне, популяційне).
 14. Спроможність ведення нормативної медичної документації.
 15. Опрацювання державної, соціальної та медичної інформації.
 16. Спроможність до організації і проведення реабілітаційних заходів та догляду у пацієнтів із захворюваннями органів ротової порожнини та щелепно-лицевої ділянки.
 17. Спроможність до правового забезпечення власної професійної діяльності.
 18. Спроможність надавати домедичну допомогу за протоколами тактичної медицини.
 19. Спроможність проводити диференційну діагностику основних стоматологічних захворювань.
 20. Спроможність удосконалення клінічного мислення під час діагностично-лікувального процесу.
- Спроможність впровадження сучасних методів діагностики і лікуванн

Згідно з вимогами кваліфікаційної характеристики лікар-стоматолог повинен знати і вміти:

Діагностувати та надавати невідкладну допомогу при:

- непритомності;
- травматичному шоці;
- гострому судинному колапсі;
- гострій серцевій та дихальній недостатності;
- інсульті;
- алергічних реакціях (анафілактичний шок, набряк Квінке та ін.);
- гострому животі;
- епілептичних випадках;
- опіках та обмороженнях.

Лікар-стоматолог повинен також вміти:

- зупинити зовнішню кровотечу;
- провести первинну обробку ран, перев'язати та тампонувати рани;
- зробити трахеотомію;
- здійснити передню та задню тампонаду носа;
- проводити непрямий масаж серця;
- проводити штучну вентиляцію легень шляхом дихання "рот в рот" та "рот в ніс";
- промити шлунок;
- вжити спеціальні заходи при особливо загрозливих інфекціях, радіаційних обставинах, надзвичайних ситуаціях;
- надавати невідкладну допомогу при гострому зубному болю, переломі та вивиху зубів, переломі верхньої та нижньої щелеп, вивиху висково-нижньощелепного суглоба.

Лікар-стоматолог повинен вміти: проводити обстеження стоматологічного хворого, застосовуючи основні та допоміжні методи; проводити диференційну діагностику основних стоматологічних захворювань;

діагностувати аномалії розвитку зубів, деформації щелеп та прикусу;

діагностувати захворювання слинних залоз;

застосовувати різні види знеболення за показаннями;

проводити терапевтичне, ортопедичне, хірургічне лікування і здійснювати при наявності відповідних показань профілактику таких захворювань у дорослих та дітей:

- некаріозних уражень твердих тканин зуба (шліфування, ремінералізуюча терапія, пломбування з використанням композитних та інших матеріалів);
- карієсу зубів (ремінералізуюча терапія, закриття фісур, препарування

каріозних порожнин, виготовлення та застосування ізолюючих прокладок, тимчасових і постійних пломбуючих матеріалів, шліфування та полірування пломб за показаннями);

- пульпіту (вітальний та девітальний метод, ампутація та екстирація пульпи, комбінований метод, надання невідкладної допомоги);
- періодонтиту (механічна, хімічна та медикаментозна обробка кореневих каналів, розширення їх і пломбування, застосування фізіотерапевтичних методів, надання невідкладної допомоги);
- захворювань пародонта (гінгівіт, пародонтит, пародонтоз, ідіопатичні захворювання, пародонтоми);
- захворювань слизової оболонки порожнини рота (травматичні ушкодження, інфекційні, інфекційно-алергічні захворювання, ураження слизової оболонки ротової порожнини при інтоксикаціях, гіпо- та авітамінозах, захворюваннях крові, ендокринної, серцево-судинної, нервової систем, шкіри, шлунково-кишкового тракту, колагенозах, дерматозах, передракових захворюваннях);
- хейлітів, аномалій та захворювань язика;
- неврогенних захворювань щелепно-лицьової ділянки;
провести клінічне обстеження хворого з хірургічними стоматологічними захворюваннями, травмами;
провести просте видалення зуба, надати хірургічну допомогу при гострому запальному процесі щелепно-лицьової ділянки, при травмі;
визначити показання до госпіталізації;
проводити ортопедичне лікування та профілактику таких захворювань:
- патологічне стирання зубів та його ускладнень,
- часткова відсутність зубів,
- повна відсутність зубів,
- захворювання висково-нижньощелепного суглоба, обумовлені порушеннями в зубощелепній системі;
виготовити незнімні та знімні нескладні конструкції зубних протезів (штифтові зуби, коронки, містковидні протези тощо).

ПЕРЕЛІК
практичних навичок лікаря-стоматолога

№ п/п	Назва практичних навичок
1	Оцінка стану м'яких тканин обличчя, лімфатичних і слинних залоз, твердих тканин зуба, пародонта і слизової оболонки порожнини рота
2	Електроодонтодіагностика
3	Діагностичні проби (Писарева-Шіллера, вакуумна, Парма та ін.)
4	Спеціальні методи дослідження: - люмінесцентна діагностика - цитологічне дослідження - ортопантомографія - контактна рентгенографія - радіовізіографія - 3D рентгенографія - гальванометрія - апекслокація та ін.
5	Визначення резистентності емалі
6	Визначення чутливої рецепції тканин і органів щелепно-лицьової ділянки
7	Обчислення гігієнічних і пародонтальних індексів (Гріна-Вермільйона, Рамфьорда, CPITN, РМА, ПІ та ін.)
8	Забір матеріалу для цитологічного і патоморфологічного досліджень
9	Зняття відбитків щелеп
10	Оцінка стану прикусу
11	Препарування каріозних порожнин
12	Ендодонтична обробка кореневих каналів
13	Пломбування кореневих каналів
14	Пломбування каріозних порожнин усіх класів
15	Ремінералізуюча терапія
16	Закриття фісур герметиком
17	Навчання правилам гігієни порожнини рота
18	Місцеве знеболення щелепно-лицьової ділянки
19	Лікування пульпіту в зубах із незавершеним формуванням кореня
20	Лікування періодонтиту в зубах із незавершеним формуванням кореня
21	Лікування періодонтиту консервативно-хірургічним методом
22	Лікування пульпіту консервативним методом
23	Лікування пульпіту вітальним методом
24	Лікування пульпіту девітальним методом

25	Діатермокоагуляція пульпи при пульпіті
26	Інтраканальний електрофорез
27	Видалення зубного нальоту, каменя (механічним та апаратним методом)
28	Усунення травматичної оклюзії при хворобах пародонта, вибіркоче пришіліфування зубів
29	Накладання тимчасових шин
30	Місцеве терапевтичне лікування захворювань тканин пародонта
31	Лікування гострих форм стоматиту
32	Видалення зубів типовим методом
33	Видалення зубів атиповим методом
34	Видалення тимчасових і постійних зубів
35	Хірургічне лікування захворювань тканин пародонта
36	Пластика вуздечки губ, язика, вестибулопластика
37	Асистування при хірургічних операціях у щелепно-лицьовому стаціонарі
38	Розтин абсцесу і флегмони
39	Розтин слизової оболонки при перикоронаритах
40	Зупинка кровотечі при травмах
41	Зупинка кровотечі з лунки видаленого зуба
42	Накладання і зняття шин при переломах щелеп
43	Вправлення вивиху скронево-нижньощелепного суглоба
44	Надання невідкладної допомоги при непритомності, шокові, колапсі
45	Підготовка коронок зубів до протезування
46	Препарування зуба під вкладку і моделювання її
47	Визначення класу дефекту зубних рядів
48	Визначення жувальної ефективності за Агаповим М. І.
49	Припасування і фіксація коронок
50	Припасування і фіксація вінірів
51	Визначення стану прикусу
52	Визначення особливостей оклюзії
53	Оцінка рухів нижньої щелепи
54	Виконання клінічних функціональних проб
55	Моделювання куксової вкладки і подальша її фіксація
57	Корекція незнімних і знімних ортопедичних та ортодонтичних конструкцій
58	Зняття коронок
59	Застосування транспортних шин згідно з показаннями
60	Усунення факторів ризику розвитку зубощелепних аномалій
61	Оцінка гігієнічного стану порожнини рота за наявності ортопедичних та ортодонтичних конструкцій
62	Навчання пацієнтів правилам гігієни ротової порожнини і

	догляду за ортопедичними й ортодонтичними конструкціями
63	Призначення корегувальної міогімнастики при зубощелепних аномаліях
64	Психотерапія для дітей і батьків під час ортодонтичного лікування
65	Соціальна консультація сім'ї ортодонтичного хворого
66	Визначення вад розвитку лицьового черепа
67	Оцінка показань і протипоказань до ортодонтичного лікування з урахуванням віку пацієнта
68	Проведення біометрії моделей щелеп
69	Призначення засобу функціональної корекції патології прикусу
70	Складання плану реабілітації хворих із щелепно-лицьовими травмами
71	Зішліфовування горбів тимчасових зубів
72	Фіксація ретейнера
73	Фіксація ланки еластичного ланцюжка
74	Корекція вимови

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бернадский Ю.И. Основы челюстно-лицевой хирургии и хирургической стоматологии: [учебн. пособие для студ.-субординаторов мед. институтов, стоматологов-интернов и курсантов институтов и академий усовершенствования (последипломного обучения) врачей] / Ю.И. Бернадский. - М.: Мед. лит., 2007.-404с.
2. Військова стоматологія: підручник / А.М.Лихота, В.В.Коваленко.- К.:УВМА, АграрМедіаГруп, 2016 .- 284 с.
3. Виноградова Т.Ф. Атлас по стоматологическим заболеваниям у детей: учебное пособие [для студ. мед. стомат. вузов и факультетов, врачей-стоматологов] / Т.Ф. Виноградова. - М.: Медпресс-инфо, 2007.-168с.
4. Дубровина Е.В. Местная анестезия в стоматологии. Атлас / Е.В. Дубровина. - Полтава: ФОП Говоров С.В., 2010. - 488с.
5. Калюжна Л.Д. Хвороби шкіри обличчя слизової оболонки ротової порожнини та червоної облямівки губ: навч.посібн. [для лікарів-інтернів і лікарів-слухачів закл. післядипл.освіти] / Л.Д. Калюжна, Г.Ф. Білоклицька. – К.: Грамота, 2007. - 280с.
6. Кириленко І.І. Захворювання слизової оболонки порожнини рота: навч.посіб./ І.І.Кириленко, І.В.Палійчук, М.М.Рожко. - К.:ВСВ «Медицина», 2016.- 352 с.
7. Куцевляк В.И. Ортодонтия: [учебное пособие для студентов стомат.факультета, врачей-интернов] / В.И. Куцевляк. – Харьков: Крокус, 2006.- 328с.
8. Маланчук В.А. Хірургічна стоматологія та щелепно-лицева хірургія у двох томах. Том 2: підруч. [для студ. стомат. факультетів вищ. мед. навч. закл. III-IV рівнів акредитації, лікарів-інтернів, хірургів-стоматологів, щелепно-лицевих хірургів-пластиків] / В.А. Маланчук, И.П. Логвиненко, Т.О. Маланчук. – К.: Логос, 2011.- 608с.
9. Маланчук В.О. Хірургічна стоматологія та щелепно-лицева хірургія у двох томах. Том 1: [підруч. для студ. стомат. факультетів вищ. мед. навч. закл. III-IV рівнів акредитації, лікарів-інтернів, хірургів-стоматологів, щелепно-лицевих хірургів-пластиків] / В.О. Маланчук. – К.: Логос, 2011. – 669с.
10. Невідкладні стани у стоматологічній практиці: [навч. посібник для лікарів-інтернів і лікарів-курсантів закл. (факульт.) післядипломної освіти] / І.М. Скрипник, П.М. Скрипников, Л.Я. Богашова, О.Ф. Гопко. – К.: ВСВ Медицина, 2013.-224с.
11. Основи стоматологічної діяльності (організаційно-правові, гігієнічні, деонтологічні): навч.-довідниковий посібник для студ. стомат. факультетів вузів, лікарів-інтернів, магістрантів, клінічних ординаторів, практичних лікарів / [В.Ф. Москаленко, В.Г. Бардов, ВО. Маланчук та ін.].- [Вид. 2-е]. – Вінниця: Нова Книга, 2011. – 440 с.
12. Рожко М.М. Ортопедична стоматологія: підруч. [для студ. стомат. факультетів, магістрантів, аспірантів, клінічних ординаторів, лікарів-

- стоматологів] / М.М. Рожко, В.П. Неспрядько. – К.: Книга плюс, 2003.-552с.
13. Стоматологія: підручник: У 2 книгах. - Кн. 1: / [Рожко М.М., Попович З.Б., Куроедова В.Д. та ін.; за ред. проф. М.М. Рожка. – К.: ВСВ «Медицина», 2013.- 872с.
14. Стоматологія: підручник: У 2 книгах. - Кн. 2: / [Рожко М.М., Кириленко І.І., Денисенко О.Г. та ін.; за ред. проф. М.М. Рожка. – К.: ВСВ «Медицина», 2013.- 992с.
15. Стоматологія: Нормативне виробничо-практичне видання: збірник для керівників лікувально-профілактичних установ, їх заступн., зав. відділень та широкого загалу спеціалістів / [відповід. редактор Т.В. Марухно]. – К.: МНІАЦ медичної статистики; МВЦ Медінформ, 2014. – 748 с.
16. Терапевтическая стоматология детского возраста: учебник для студ. стомат. факультетов, интернов и врачей-стоматологов / [Хоменко Л.А., Чайковский Ю.Б., Савичук А.В.]; под ред. проф. Л.А. Хоменко. – К.: Книга плюс, 2010.-806с.
17. Тимофеев А.А. Руководство по челюстно-лицевой хирургии и хирургической стоматологии: [учебн. пособие для студ. и врачей-стоматологов, врачей смежных специальностей] / А.А. Тимофеев.-[5-е изд.]. – К.: Червона Рута-Туре, 2012.-1048с.
18. Тимофеев О.О. Захворювання слинних залоз: [підруч. для студ. старших курсів мед. вузів, щелепно-лицевих хірургів, хірургів-стоматологів, лікарів-стоматологів і лікарів суміжних спеціальностей] / О.О. Тимофеев. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2007.-160с.
19. Тимофеев О.О. Щелепно-лицева хірургія: [підручник для студ. стомат. факультетів вищ. мед. навч. закл. IV рівня акредитації, лікарів-інтернів, лікарів-стоматологів, курсантів і лікарів суміжних спеціальностей] / О.О. Тимофеев. – К.: Медицина, 2011.-752с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас ортодонтических аппаратов / [Куроедова В.Д., Ждан В.Н., Галич Л.Б. и др.]. – Полтава: Дивосвіт, 2011.-154 с.
2. Борисенко А.В. Практична пародонтологія: [видання для стоматологів, лікарів інших спеціальностей, слухачів курсів післядипломної освіти, лікарів-інтернів, студ. мед. вузів] / А.В. Борисенко. – К.: Доктор-Медіа, 2011.-472с.
3. Галич Л.Б. Клініка і лікування вроджених щілин верхньої губи та піднебіння: [навч. посібник для студ. стомат. факультетів, інтернів та лікарів-стоматологів] / Л.Б. Галич. – Полтава: Астрія, 2005.-80с.
4. Головка Н.В. Ортодонтичні апарати: [навч. посібник для студ. стомат. факультетів, інтернів та лікарів-стоматологів] / Н.В. Головка. – Вінниця: Нова книга, 2006.-216с.
5. Головка Н.В. Профілактика зубощелепних аномалій: [посібник для лікарів-стоматологів, студ. стомат. факультетів вищ. мед. учбових закл.] / Н.В. Головка. - Вінниця: Нова книга, 2005.-272с.
6. Дитяча хірургічна стоматологія. Амбулаторний прийом: навч. посіб. для студ. стомат. факультету вищ. мед. закл. IV рівня акредитації та лікарів-

інтернів / [П.І. Ткаченко, С.О. Білоконь, О.В. Гуржій та ін.]. – Полтава: АСМІ, 2011.-102с.

7. Довідник з ендодонтії: [підручник для мед. вузів] / О.В. Павленко, Ю.М. Беличенко, Т.М. Волосовець, С.В. Аль-Алавні. – Сімферополь: Н. Оріанда, 2010.-326с.

8. Дорошенко С.И. Основы телерентгенографии: учебн. пособие [для студ. мед. вузов, интернов, курсантов и специалистов-рентгенологов, ортодонтів, хирургов] / С.И. Дорошенко, Е.А. Кульгинский. – К.: Здоров'я, 2007. – 72 с.

9. Дорошенко С.І. Синдроми в ортодонтії: [навч. посібник для студ. мед. вузів, інтернів, курсантів, ортодонтів, хірургів] / С.І. Дорошенко. – К.: Здоров'я, 2008.-96с.

10. Захворювання пародонта у дорослих і дітей [навч. посібник для лікарів-інтернів стоматологів і лікарів-слухачів закладів (факультетів) післядипломної освіти] / П.М. Скрипников, Л.Г. Павленко, Т.А. Хміль, К.С. Козакова. – Полтава: Вид-во УМСА, 2010.-140с.

11. Каськова Л.Ф. Герпетична інфекція в дитячій стоматології: навч. посібник [для студ. та лікарів-інтернів стомат. факультету вищ. мед. закл. III-IV рівнів акредитації] / Л.Ф. Каськова, О.В. Хміль, І.О. Сіркович. – Полтава: Укрпромторгсервіс, 2011.-120с.

12. Кононенко Ю.Г. Клінічний довідник лікаря-стоматолога загального профілю. Клініка, діагностика, методи лікування / Ю.Г. Кононенко, М.М. Рожко. – К.: Medbooks, 2012.-348с.

13. Кононенко Ю.Г. Местное обезболивание в амбулаторной стоматологии: учебн. пособие [для студ. стомат. факультетов, интернов, стоматологов] / Ю.Г. Кононенко, Н.М. Рожко, Г.П. Рузин. - [3-е изд.]. – Киев: Книга плюс, 2012. – 96с.

14. Максименко П.Т. Затруднения и ошибки в диагностике заболеваний слизистой оболочки полости рта, губ, языка: учебн. пособие [для врачей-интернов, курсантов-стоматологов, терапевтов и семейных врачей] / П.Т. Максименко, А.П. Шейко. - Полтава: Полтавский литератор, 2012.-120с.

15. Профілактика стоматологічних захворювань: навч. посібник для студ., лікарів-інтернів та лік.-стоматологів / [Н.І. Смоляр, О.М. Гуменюк, Т.П. Кравець та ін.]; під ред. проф. Н.І. Смоляр та О.М. Гуменюк. – Львів: Магнолія-2006, 2012. – 368 с.

16. Рузин Г.П. Хирургическая стоматология в схемах и таблицах: учебн. пособие [для студ. стомат. факультетов высших мед. учреждений IV уровня аккредитации и врачей-интернов] / Г.П. Рузин, А.А. Дмитриева. – Винница: Новая книга, 2007.-120с.

17. Скрипников П.М. Амбулаторна пародонтальна хірургія: навч. посібник [для студ., інтернів та лікарів-стоматологів] / П.М. Скрипников, С.В. Коломієць. – Полтава: Інарт, 2011.-136с.

18. Скрипников П.М., Скрипнікова Т.П., Шинкевич В.І., Товма В.В. Індивідуальні та вікові клініко-морфологічні особливості слизової оболонки органів ротової порожнини. Навч. посібник для лікарів-інтернів.- Полтава, 2016.- 102 с.

19. Скрипникова Т.П. Клиническая эндодонтия. Протейпер юниверсал, клиническое применение: учеб. пособие [для студ., интернов и врачей-стоматологов] / Т.П. Скрипникова, П.Н. Скрипников, В.А. Дубина. – Полтава: Инарт, 2009.-36с.
20. Стандарти надання стоматологічної допомоги населенню України. Ортопедична стоматологія. Том 2 / [О.В. Павленко, П.М. Скрипников, Д.Р. Шиленко, О.А. Писаренко]. – Полтава: [б.в.], 2012.-140с.
21. Стандарти надання стоматологічної допомоги населенню України. Терапевтична стоматологія. Том 1 / [П.М. Скрипников, Л.Г. Павленко, Д.Р. Шиленко, Ю.І. Мастеров]. – Полтава: [б.в.], 2009.-157с.
22. Ураження шкіри обличчя та слизової оболонки порожнини рота вірусом простого герпесу I типу (клінічні прояви, діагностика, методи лікування, профілактика): навч. пос. для лікарів-інтернів та лікарів-стоматологів / [П.М. Скрипников, К.Є. Іщейкін, І.П. Кайдашев та ін.]. – Полтава: АСМІ, 2013.-84с.
23. Флис П.С. Ортодонтия: [учебник для студ., врачей-интернов, -курсантов стомат. факультетов высших мед. учебных заведений III - IV уровней аккредитации, а также последипл.образования] / П.С. Флис.-К.: Медицина, 2008.-360с.
24. Шинкевич В.І. Карієс зубів: навч. посібник [для лікарів-інтернів факультетів післядипломної освіти вищ. мед. закл. III-IV р.а., магістрів, клінічних ординаторів, лікарів-стоматологів] / В.І. Шинкевич, І.П. Кайдашев. – Полтава: АСМІ, 2011.-98с.
25. Шинкевич В.І., Кайдашев І.П. Медикаментозна гіперчутливість в стоматології: Навчальний посібник, затверджений ЦМК з ВМО МОЗ України.- Полтава, 2015.- 137 с.
26. Югов В.К., Скрипникова Т.П. Променева діагностика в ендодонтії: Навчальний посібник, затвердж. МОН України.- Полтава, 2015.- 191 с.